

L'aventura de traduir obres en dialecte

per Clara Capalleras Salvo

La traducció d'una obra original, en la qual el dialecte desenvolupa una funció principal, sempre és un gran repte traductològic. Hem parlat amb Pau Vidal i Víctor Obiols sobre la seva experiència en la traducció de dialecte.

Cada país té els seus propis dialectes i no són mai equivalents entre ells. L'alt empordanès no es pot equiparar, a l'atzar, amb el napolità o el dialecte *scouse* de Liverpool no és equivalent al mallorquí. Aleshores, com s'ha de fer per afrontar la traducció d'una obra en dialecte?

Víctor Obiols ha traduït de l'anglès l'obra *La filla de Robert Poste*, de Stella Gibbons, en què el dialecte de Yorkshire (Regne Unit) hi té un paper important. «Vaig fer una opció en certa manera agosarada: barrejar dialectes del català (balear, valencià, etc.) sense mirar-m'hi massa, simplement per donar un color dialectal que a mi em semblés pintoresc i més o menys divertit, que és l'efecte que té en anglès. I també hi afegia vulgarismes fonètics o algun barbarisme, per donar més sensació de parla rústega.»

Pau Vidal ha forjat la seva experiència amb els anys i ha traduït al català diversos autors italians que escriuen en dialecte. Cal destacar Andrea Camilleri (sicilià), Eduardo Filippo, Annibale Ruscello i Enzo Moscato (napolitans tots tres). Per exemple, *Il birraio di Preston* de Camilleri presentava un mosaic amb cinc dialectes diferents italians i el traductor va solucionar-ho amb la presentació d'un «mosaic pentaldialectal català».

Quan ens trobem davant d'una obra que està escrita tota en dialecte i no hi ha variació de registres, una opció en la traducció pot ser ometre el dialecte i traduir tota l'obra en registre estàndard en la llengua meta. Ara bé, això no és possible si el dialecte s'ha de reflectir d'una manera o una altra, ja que si no es fa evident, l'obra perd força i sentit. Tots dos traductors convergeixen en el repte de la versemblança quan això passa. Per una banda, Obiols afirma: «Ens recorda de manera crua aquell tòpic del traductor "traïdor". Des del moment que empres dialectes de la llengua a la qual estàs traduint, ja falseges, perquè el valor i la relació d'un dialecte amb la llengua nuclear sempre és complex, i diferent en cada cas i en cada context cultural. Però no tenim més remei que jugar a aquest joc». Per l'altra, Vidal comenta que «reproduir una situació de convivència o d'alternança de codis lingüístics? en codis diferents afecta greument la versemblança del relat, especialment quan l'original planteja situacions narratives en què aquesta convivència es manifesta explícitament».

És ben cert que cal tenir en compte la versemblança, ja que si no es coneix bé el dialecte, és molt possible que els propis parlants del dialecte en concret quan llegeixin l'obra, no se sentin identificats amb el seu propi dialecte. Per això una opció pot ser la «imatge de dialecte». És a dir, reproduir sistemàticament uns trets concrets per donar-hi una pinzellada de color local, sense ser-ho del tot. «A sant de què un pagès del Yorkshire ha de parlar valencià? Queda estrany. En canvi, si li dones una patina dialectal difusa, ja saps que està parlant en dialecte, però no li atribueixes cap dialecte

concret, que desdibuixaria l'efecte. És complicat, i tampoc no hi ha receptes màgiques. Moltes vegades ens en sortim com podem, amb enginy, etc. L'important és aconseguir una creació literària (si estem parlant de literatura traduïda) que sigui equiparable qualitativament a l'original», explica Obiols.

Sempre es diu que l'experiència és un grau i, en traducció, encara més. Amb els anys la trajectòria va augmentant i comporta plantejar-se més qüestions, per traduccions actuals i per d'altres ja publicades. Pau Vidal ha traduït gran part de les obres de Camilleri, des de l'any 1999 amb *El gos de terracota* fins fa pocs mesos *El joc dels miralls*, entre les quals s'hi compten dues dotzenes d'obres (o de títols). La seva tècnica traductològica ha evolucionat amb els anys: «L'estratègia bàsica ha estat mirar de reproduir allò que a les novel·les originals és alternança de codis geogràfics mitjançant l'alternança de registres formals, a partir de les següents equivalències: italià - català estàndard; sicilià - català informal/col·loquial; sicilià molt marcat (tancat) - català amb presència de marques dialectals aterritorials. No cal dir que aquesta estratègia (que ha anat evolucionant amb el temps, atès que al començament les marques eren més connotades geogràficament) és coixa, perquè equipara col·loquialitat a menys culturalització, però alhora és reforçada per l'original, que per la seva banda reserva les marques de llengua siciliana més intenses (morfològiques, especialment) per als personatges d'extracció social més baixa».

Un bon assessorament és vital per aconseguir un resultat satisfactori en la traducció. Tenir un coneixement total de la llengua de partida i d'arribada sempre és impossible, però les obres de consulta i els contactes sempre hi ajuden. Tots dos traductors coincideixen en què la documentació és un aspecte fonamental. «Els qui som traductors "tot terreny", hem de fer una labor de recerca especialitzada. Afortunadament avui amb Internet podem solucionar molts problemes en poc temps, coses que abans implicaven anar a biblioteques, contactar amb especialistes, fer telefonades, anar a veure gent, preguntar, etc. Ara tenim recursos de cerca meravellosos, i fòrums de lexicografia i de traductors. És un dels avantatges de la tecnologia actual», explica Obiols. Tot i això, és possible que, a vegades, no existeixin obres de consulta de la matèria desitjada i cal buscar altres opcions. Vidal comenta: «Quant a la llengua d'origen, he compensat l'escassetat de material lexicogràfic (els diccionaris de sicilià i de napolità són escassos i poc rigorosos) amb la consulta a fonts originals, és a dir, parlants. Pel que fa a la d'arribada, he consultat parlants acreditats dels dialectes que m'interessaven (occidental, balear, nord-occidental, nord-oriental, etc.) i especialment he fet servir *Els parlars catalans*, de Joan Veny».

Encara que es busquen tots els mecanismes per evitar pèrdues, sempre hi ha dificultats de traducció i, fins i tot, a vegades, cal adaptar el text i fer alguns canvis perquè la traducció resulti genuïna en català. Obiols explica: «Sempre hi ha impossibilitats en una traducció. El que en diem pèrdues, però les hem de compensar amb guanys. El que perds per una banda, ho recuperes per una altra. Fas troballes en la teva pròpia llengua, estàs recreant un text que has de pensar que idealment pugui incorporar-se a la teva literatura. És l'ambició de què parlàvem. Quan Riba va traduir *l'Odissea* (l'obra d'una vida, que va de la primera versió a la segona i definitiva, totalment revisada amb el pòsit d'anys de saviesa filològica, literària i vital) era conscient que deixava un monument literari en el cabal lingüístic català. És Homer, però també és Riba».

Pau Vidal ens exemplifica aquestes limitacions traductològiques amb dos casos que s'ha trobat en la traducció de Camilleri. «Quan la Lívia, la promesa del comissari, l'esbronca perquè a ell se li escapa un *mecàs* en sicilià, jo refaig la conversa i el motiu de l'esbrancada es converteix en un reneç; és a dir, si a l'original diu "Non mi parlare in siciliano, lo sai che non lo capisco", a la versió catalana es converteix en "No diguis paraulotes, ja saps que no m'agrada". Ara, dit això, no hi ha hagut mutilació de material, vull dir que el lector català pot gaudir del cent per cent del contingut, perquè no he deixat res sense traduir-adaptar.» Segons la teòrica de la traducció Amparo Hurtado, aquest seria un cas d'*adaptació*, dins de les moltes estratègies traductològiques que classifica. Una altra

estratègia és l'*elisió* que consisteix a eliminar un fragment de l'original i que no apareix en la traducció. Vidal explica que en una ocasió s'hi va trobar: «Un diàleg entre en Montalbano i en Catarella en què el joc de paraules característic de l'idiòlecte d'aquest personatge té per protagonista precisament una controvèrsia dialectal. Vaig ser incapaç de trobar res que pogués reproduir alhora l'enfrontament lingüístic nord-sud i la interpretació delirant que en fa el personatge, i ho vaig suprimir. En total eren vuit o deu ratlles, un fragment infinitesimal de l'obra camilleriana, que tanmateix espero que els lectors em sabran perdonar».

Cada llibre és un món i en traducció no es pot generalitzar. És a dir, cada obra s'ha de treballar minuciosament, a poc a poc, descobrint la seva bellesa i les seves necessitats per passar-la d'un diamant en brut a una pedra preciosa. I si es tracta d'una traducció, s'ha de pensar que darrere sempre hi ha un traductor que ha posat totes les seves eines i enginy sobre la taula per aconseguir el resultat més òptim. Com molt encertadament afirma Víctor Obiols: «La traducció s'assembla més a la física quàntica que a la tradicional: dos i dos no fan mai quatre».